

JULIA PSTRĄG

ROLA SERIALI TELEWIZYJNYCH JAKO INSTRUMENTU *SOFT POWER* W POLITYCE TURCJI WOBEC BAŁKANÓW ZACHODNICH W LATACH 2002–2020

The Role of Television Series as a Soft Power Instrument
in Turkey's Policy towards the Western Balkans from 2002 to 2020

Działania i instytucje, którymi Turcja posługuje się w swojej polityce wobec Bałkanów Zachodnich od 2002 roku, można analizować przez pryzmat koncepcji *soft power*. Wśród stosowanych przez Ankarę narzędzi poczesne miejsce zajmują programy telewizyjne. W artykule dokonano oceny ich skuteczności w realizacji założeń tureckiej polityki zagranicznej wobec regionu w latach 2002–2020. W tym celu przedstawiono podstawy teorii *soft power* i kierunki polityki zewnętrznej Turcji wypracowane przez AKP na początku XXI wieku. Zaprezentowana w artykule charakterystyka wykorzystania tureckich seriali jako elementu strategii „miękkiej siły” dowodzi, że promując pozytywny obraz Turcji doprowadziły one do wzrostu jej znaczenia na Półwyspie.

Słowa kluczowe: Turcja, AKP, Bałkany Zachodnie, *soft power*, tureckie seriale.

JULIA PSTRĄG, absolwentka studiów I stopnia na kierunkach turkologia i stosunki międzynarodowe (Kolegium Międzydziedzinowych Indywidualnych Studiów Humanistycznych i Społecznych, Uniwersytet Warszawski, Polska). Obecnie studentka studiów II st. na kierunku turkologia (Kolegium Międzydziedzinowych Indywidualnych Studiów Humanistycznych i Społecznych, Uniwersytet Warszawski, Polska) oraz studiów I stopnia na kierunku historia (Wydział Historii, Uniwersytet Warszawski, Polska).

ORCID: 0009-0003-3987-2017; e-mail: j.pstrag@student.uw.edu.pl

Wstęp

Realistyczna teoria stosunków międzynarodowych zakłada, że wyznacznikiem pozycji państwa na scenie międzynarodowej jest jego potęga. Działania na rzecz budowy tej potęgi w relacjach międzynarodowych stanowią treść polityki bezpieczeństwa państwa. Dążąc do wzmocnienia swojego znaczenia w poliarchicznej rzeczywistości międzynarodowej angażuje ono zarówno elementy *hard power* („siły twardej”) jak i – na co zwracają uwagę autorzy najnowszych koncepcji bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego – elementy *soft power* („siły miękkiej” lub „siły łagodności”)¹. Twórca koncepcji „miękkiej siły”, Joseph Nye², tłumaczy ją jako zdolność uzyskiwania pożądanych rezultatów raczej dzięki atrakcyjności wynikającej z kultury, wartości politycznych³ i konkretnej polityki danego kraju, niż za pomocą przymusu czy pieniędzy. Podczas gdy „sile twardej” (tj. militarnej i ekonomicznej) właściwe jest stosowanie przymusu, gróźb, zapłaty czy sankcji gospodarczych, „siła łagodności” odwołuje się do współpracy, wspólnych wartości, poczucia sprawiedliwości i obowiązku. *Soft power* jest sztuką kreowania preferencji innych, siłą oczarowywania i uwodzenia, polegającą na atrakcyjności i tworzeniu przyjaznego wizerunku, zachęcającego do naśladowania i współpracy. Elementem odróżniającym *soft* od *hard power* jest wobec tego zakres zasobów i metod służących osiągnięciu celu⁴.

Tworzenie obrazu silnego państwa i utrzymywanie wysokiej pozycji wśród innych członków społeczności międzynarodowej poprzez wykorzystanie aktywów *soft power* można zaobserwować w polityce Turcji wobec Bałkanów Zachodnich, czyli 6 krajów Europy Południowo-Wschodniej objętych polityką rozszerzenia Unii Europejskiej: Albanii, Bośni i Hercegowiny, Czarnogóry, Kosowa, Macedonii Północnej⁵ i Serbii⁶.

¹ D. Krzęcio, *Identyfikacja soft power w polityce bezpieczeństwa RP*, „Przegląd Policyjny” 2023, vol. 1, s. 172.

² Amerykański politolog użył tego pojęcia po raz pierwszy w 1980 r., natomiast w książce *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power* (1990) wprowadził je do nauki o stosunkach międzynarodowych. Swoją teorię rozwinął w publikacji *Soft power. Jak osiągnąć sukces w polityce światowej* (2004), por. J.S. Nye, *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, New York 1990; J.S. Nye, *Soft Power: The Means To Success In World Politics*, New York 2004; J.S. Nye, *Soft Power. Jak osiągnąć sukces w polityce światowej*, Warszawa 2007, s. 9, 23; K. Smoleń, *Soft power w polityce zagranicznej Turcji wobec regionu Bliskiego Wschodu*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia” 2011, vol. 1, s. 69; J. Wódka, *Nowy wymiar tureckich aspiracji mocarstwowych. Soft power Turcji*, [w:] R. Bania, K. Zdulski (red.), *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe w regionie Bliskiego Wschodu i Północnej Afryki (MENA) u progu XXI wieku*, Łódź 2012, s. 37.

³ Należy pamiętać, że rzeczywistość nierzadko wymyka się spod ram tworzonych przez badaczy modeli. Podobnie wyróżniane przez Nye’a źródła „miękkiej siły” mogą się przenikać i odchodzić od zarysowanego w jego teorii sztywnego podziału, zwłaszcza kultura i wartości polityczne – aut.

⁴ J.S. Nye, *Soft Power. Jak...*, s. 11, 31, 34–37, 40.

⁵ W 2019 r. państwo to zmieniło swoją nazwę, stąd w dalszej części artykułu występuje ono jako Macedonia Północna, *Yugoslavia and Successor States: Bosnia and Herzegovina, Croatia, Montenegro, North Macedonia, Serbia, Slovenia*, <https://www.un.org/en/about-us/member-states/yugoslavia> [07.06.2023].

⁶ *Balkany Zachodnie*, <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/balkany-zachodnie> [06.05.2023].

Jako początek intensywnej obecności instrumentów „miękkiej siły” w polityce kraju badacze wskazują rok 2002, kiedy władzę w Turcji przejęła Partia Sprawiedliwości i Rozwoju (tur. AKP; *Adalet ve Kalkınma Partisi*). Architektem wizji miejsca *soft power* w realizacji celów polityki zagranicznej państwa był Ahmet Davutoğlu, który uważał, że jakkolwiek kryzys pojawiający się w regionach sąsiadujących z Turcją (na Bliskim Wschodzie, Kaukazie, Bałkanach) wpływa również na jej sytuację, stąd jest ona wysoce zainteresowana stabilnością i pokojem w tych częściach świata⁷. W działaniach promujących Turcję w jej geopolitycznym otoczeniu widział szansę na zwiększenie prestiżu państwa i zapewnienie mu bezpieczeństwa. Wizja Davutoğlu nadal funkcjonowała w polityce AKP po jego odejściu z partii (2019)⁸. „Czasem próby” dla efektywności *soft power* Turcji okazał się rok 2020. Wówczas pandemia Covid-19 pokazała, że *soft power* w momentach kryzysu może okazać się niewystarczająca dla zwiększenia wpływów państwa⁹.

Mając na uwadze bezpieczeństwo państwa, przedstawiciele AKP zamierzają wypracować silną pozycję Republiki Turcji w krajach zachodniobałkańskich poprzez wzmocnienie relacji z ich obywatelami. W tym celu państwo tureckie obok misji dyplomatycznych inicjuje na Bałkanach działalność instytucji oraz organizacji rządowych i pozarządowych pełniących funkcję instrumentów *soft power*, jak również korzysta z kanałów komunikacji masowej. W artykule analizie poddano tureckie produkcje telewizyjne, choć oprócz nich za element „miękkiej siły” uchodzi także Turecka Agencja Współpracy i Koordynacji (tur. TİKA), Rada ds. Radia i Telewizji Tureckiej (tur. TRT) Turecki Czerwony Półksiężyc, Agencja ds. Turków Za Granicą i Pokrewnych Społeczności (tur. YTB), Instytut Yunusa Emre, Prezydium ds. Religii (tur. *Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı*), Ruch Fethullaha Gülena, Fundacja Maarif, Tureckie Linie Lotnicze¹⁰ oraz sam prezydent Erdoğan, promujący państwo tureckie podczas swoich wizyt w krajach Półwyspu.

⁷ Interview by Mr. Ahmet Davutoğlu published in *AUC Cairo Review (Egypt)* on 12 March 2012, https://www.mfa.gov.tr/interview-by-mr_-ahmet-davuto%C4%9Flu-published-in-auc-cairo-review_-egypt_-on-12-march-2012.en.mfa [12.02.2023].

⁸ *Son dakika açıklaması: Ahmet Davutoğlu AK Parti'den istifa etti!*, <https://www.haberturk.com/son-dakika-ahmet-davutoglu-ak-parti-den-istifa-etti-2521819> [06.05.2023].

⁹ M. Boztepe, *Türkiye'den Arnavutluk ve Kuzey Makedonya'ya tıbbi yardım*, <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/turkiyeden-amavutluk-ve-kuzey-makedonyaya-tibbi-yardim/1837512> [06.05.2023]; H.F. Büyük, *COVID-19: Balkans Once Again A 'Playground' For Foreign Powers*, <https://fenikspolitik.org/2020/05/28/covid-19-balkans-once-again-a-playground-for-foreign-powers/> [06.05.2023]; E.E. Güzeldere, *Turkey's Soft Power in the Balkans Reaching its Limits*, <https://www.eliamep.gr/en/publication/%CF%84%CE%B1-%CF%8C%CF%81%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%AE%CF%80%CE%B9%CE%B1%CF%82-%CE%B9%CF%83%CF%87%CF%8D%CE%BF%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CF%83/> [06.05.2023].

¹⁰ J. Wódka, *Polityka zagraniczna średniej potęgi. Turcja jako studium przypadku*, Warszawa 2019, s. 202–219; Í. Kalin, *Soft Power and Public Diplomacy in Turkey*, „Perceptions” 2011, vol. 3, s. 21.

Celem artykułu jest analiza i ocena skuteczności seriali jako instrumentu „miękkiej siły” stosowanego przez AKP w polityce Turcji kierowanej do krajów zachodnio-balkańskich. W artykule podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, czy w latach 2002–2020 strategia ta – poprzez wzbudzanie fascynacji i sympatii – rzeczywiście była w stanie stworzyć pozytywny wizerunek Turcji w regionie i przyczynić się do wzrostu jej pozycji na tym obszarze.

Podstawę artykułu stanowią źródła internetowe (wpisy na portalach informacyjnych) oraz artykuły naukowe, jak również książka *Polityka zagraniczna średniej potęgi. Turcja jako studium przypadku* Jakuba Wódki¹¹ oraz artykuł *Soft power w polityce Turcji wobec Bałkanów* Rafała Woźnicy¹².

Polityka Turcji wobec Bałkanów Zachodnich

Polityka zagraniczna Turcji zyskała nowe oblicze po objęciu władzy przez AKP w wyborach 2002 roku¹³. *Hard power* przestała odgrywać wiodącą rolę w działaniach rządu za granicą¹⁴ (nie zrezygnowano z niej całkowicie¹⁵). Większego znaczenia nabrała zaś subtelniejsza polityka z wykorzystaniem mechanizmów „siły łagodności”. Zdaniem Rafała Woźnicy, od 2002 r. przywódcy AKP w środowisku międzynarodowym dążą do realizacji trzech celów: budowy przyjaznych relacji z sąsiadami, wykorzystania unikalnego położenia geopolitycznego kraju oraz „traktowania dziedzictwa osmańskiego jako ważnego atutu w polityce zagranicznej. Ostatecznym celem polityki zagranicznej Turcji (...) jest budowa pozycji silnego aktora regionalnego, a nawet globalnego, dzięki zastosowaniu metod *soft power*”¹⁶.

Jak wskazano, największy wpływ na kierunki tureckiej polityki zagranicznej za rządów AKP wywarł profesor Ahmet Davutoğlu, piastujący urząd ministra spraw zagranicznych w latach 2009–2014 i premiera w latach 2014–2016. W 2001 roku wydał pracę zatytułowaną *Strategiczna głębia. Międzynarodowa pozycja Turcji* (tur. *Stratejik Derinlik. Türkiye'nin Uluslararası Konumu*). Przedstawił w niej swoją wizję miejsca Turcji na arenie międzynarodowej i założenia tureckiej polityki zagranicznej¹⁷, określane

¹¹ J. Wódka, *Polityka...*

¹² R. Woźnica, *Soft power w polityce Turcji wobec Bałkanów*, [w:] D. Gibas-Krzak (red.), *Balkańska szachownica. Geopolityczne i geostrategiczne studia o Bałkanach w XX i XXI wieku*, Toruń 2019.

¹³ *2002 Genel Seçimleri Türkiye Geneli İllere Göre Oy Dağılım Tablosu*, <http://arsiv.ntv.com.tr/modules/secim2007/secim2002/> [11.02.2023].

¹⁴ R. Woźnica, *Soft power...*, s. 198.

¹⁵ Przykładem może być aktywność militarna Turcji w Syrii, zob. M. Marszewski, K. Strachota, *Turcja u progu wojny z Syrią*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-02-13/turcja-u-progu-wojny-z-syria> [11.02.2023].

¹⁶ R. Woźnica, *Soft power...*, s. 198.

¹⁷ Tamże, s. 198–199.

niekiedy mianem doktryny¹⁸. Stwierdza on, że we współczesnych, dynamicznych realiach międzynarodowych zadaniem Turcji jest określenie i ocena, a w konsekwencji zrozumienie jej strategicznego położenia¹⁹. Żywiołowość otoczenia zmusza ją do prowadzenia aktywnej i kreującej polityki zagranicznej, która zapewni Turcji rolę silnego gracza w centrum sceny międzynarodowej²⁰. Davutoğlu wskazuje, że również na Półwyspie Bałkańskim – który po zakończeniu zimnej wojny wypełniła geopolityczna próżnia – Turcja powinna włączyć się w kształtowanie nowego układu sił, a jej wpływy wzrosną, jeśli zręcznie wykorzysta swoje wciąż żywe w kulturze Bałkanów osmańskie dziedzictwo²¹.

Turcja w swoich działaniach na Bałkanach wyznaczyła sobie cele osiągalne w krótkiej i długiej perspektywie – poprzez rozwój partnerstwa i silną obecność gospodarczą (dążenia krótkoterminowe), zamierza stać się wpływową potęgą, albo nawet kluczowym aktorem w regionie (dążenia długoterminowe)²². W celu osiągnięcia statusu centrum geokulturowego władze mają wykorzystać „miękką siłę” jako fundamentalne narzędzie dyplomatyczne oraz odkryć na nowo własną geografę i historię (zwłaszcza rolę Imperium Osmańskiego rozciągającego się niegdyś na obszarach okalających dzisiejszą Turcję)²³. Davutoğlu wyjaśnia, że Turcja zmierza do przekształcenia jej środowiska w przestrzeń „stabilności, bezpieczeństwa, dobrobytu poprzez dialog polityczny, ekonomiczną współzależność i kulturowy konsensus”²⁴. Turecki teoretyk jest świadomy, jak ważną rolę odgrywa współcześnie kultura w budowie pozytywnego wizerunku państwa na zewnątrz. Jak zauważa Rafał Woźnica, „dla Davutoğlu współpraca kulturalna i ochrona dziedzictwa osmańskiego i tureckiego na Bałkanach są kluczowymi celami. (...) Turcja powinna wspierać wszystkie bałkańskie inicjatywy, które chronią edukacyjne, językowe i kulturalne prawa różnych społeczności etnicznych i narodowych. (...) Zadaniem Turcji jest prowadzenie aktywnej polityki ze wszystkimi podmiotami w regionie”²⁵.

Soft power Turcji na Bałkanach opiera się zatem na współpracy i wykorzystaniu dziedzictwa Imperium Osmańskiego. „Miękką siłą” służyć ma utrzymaniu i wzmocnieniu

¹⁸ A. Adamczyk, *Quo Vadis Turcja – koniec europejskiego kierunku w polityce zagranicznej Turcji?*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2017, vol. 11, s. 269.

¹⁹ A. Davutoğlu, *Stratejik Derinlik. Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul 2001, s. 4 https://turuz.com/storage/Turkoloji-2-2019/6261-Stratejik_Derinlik-Turkiyenin_Uluslararası_Konumu-Ahmed_Davudoghlu-2001-534s.pdf [11.02.2023].

²⁰ R. Woźnica, *Soft power...*, s. 199.

²¹ Warto odnotować, że już od lat 90. XX w. politycy tureccy przestali otwarcie potępiać osmańską tradycję, którą odrzucano w polityce Ankarę od czasów rewolucji kemalistowskiej, zob. T.J. Lis, *Współczesna polityka Turcji wobec Bałkanów Zachodnich*, „Fides, Ratio et Patria. Studia Toruńskie” 2020, vol. 13, s. 181; R. Woźnica, *Soft power...*, s. 199.

²² R. Woźnica, *Soft power...*, s. 199–200.

²³ Tamże, s. 199.

²⁴ *Interview by Mr. Ahmet Davutoğlu published in AUC Cairo Review (Egypt) on 12 March 2012.*

²⁵ R. Woźnica, *Soft power...*, s. 201–202.

kulturowych relacji łączących społeczeństwo Bałkanów z mieszkańcami Turcji, tworząc w ten sposób religijną, ekonomiczną czy też niemal uczuciową więź między nimi. Tego rodzaju mechanizm „przyciągania” Bałkanów do Turcji w znakomity sposób ilustrują działania Prezydium ds. Religii²⁶ oraz placówek Instytutu Yunusa Emre, które w celu promocji Turcji nauczają języka tureckiego i organizują wydarzenia kulturalne²⁷. Równie istotną rolę odgrywa TİKA restaurująca osmańskie zabytki na Półwyspie²⁸, a także produkcje telewizyjne, które ożywiają pamięć o wielowiekowej tureckiej obecności na Bałkanach i tworzą emocjonalną więź między bałkańskimi narodami a Turcją.

„Dyplomacja oper mydlanych”²⁹, czyli seriale w służbie państwa

Z jednej strony sprzedawane przez Ankarę programy telewizyjne pokazują Turcję jako kraj nowoczesny i rozwinięty gospodarczo, z drugiej zaś oddziałują na emocje i budzą fascynację ludności Bałkanów tureckimi tradycjami i kulturą, a sympatia ta przekłada się na rolę Turcji w regionie. Rządzący żywią nadzieję, że rosnąca popularność tureckich telenoweli wytworzy „historyczny most” między Turcją i Bałkanami, bowiem media masowe rewitalizują zainteresowanie orientalną kulturą i są w stanie przywrócić na tym terenie zwyczaje, wartości, nazwy i język turecki³⁰.

Tureckie produkcje odniosły spektakularny sukces w wielu krajach i nadal cieszą się popularnością. Chociaż utwory tureckiej kultury wysokiej są doceniane za granicą – rozgłos zyskały filmy (np. *Kelebeğin Rüyası* – „Sen motyla” z 2013 r.³¹) i producenci (np. Ferzan Öztepek, Fatih Akın, Nuri Bilge Ceylan³²) nagradzani m.in. na festiwalach w Berlinie, Rzymie i Cannes³³, to jednak największą sławą cieszą się tureckie seriale (*Deli Yürek* był pierwszym, który wyeksportowano na rynek zagraniczny)³⁴. Od połowy lat dwuty-

²⁶ W ramach Projektu Miast Siostrzanych (tur. Kardeş Şehir Projesi) lokalny mufti w danym mieście bałkańskim nawiązuje wzmocnioną współpracę z muftim rezydującym w określonym mieście tureckim, zob. *Gerçekleştirilen Faaliyetler*, <https://avrasyaislamsurasi.diyaret.gov.tr/tr-TR/Content/Detail/4> [23.04.2023]; M. Özkan, *Turkey's Religious Diplomacy*, „The Arab World Geographer” 2014, vol. 3, s. 232.

²⁷ *Yunus Emre Enstitüsü*, <https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu> [13.11.2023].

²⁸ *Türkiye'nin Balkanlara Uzman Dost Eli: TİKA*, https://www.serdarcam.com.tr/blog/turkiyenin-balkanlara-uzanan-dost-eli-tika_14 [03.05.2023]; *Türkiye Balkanlar'daki Osmanlı Yadigarı Eserlere Sahip Çıkıyor*, https://www.tika.gov.tr/haber/turkiye_balkanlar_daki_osmanli_yadigari_eserlere_sahip_cikiyor-33056 [03.05.2023].

²⁹ S. Çevik, *Turkish Soap Opera Diplomacy: A Western Projection by a Muslim Source*, „Exchange: The Journal of Public Diplomacy” 2014, vol. 5 (1), s. 78–103.

³⁰ R. Woźnica, *Soft power...*, s. 203.

³¹ *Sen motyla*, <https://www.imdb.com/title/tt2608224/> [15.04.2023].

³² J. Wódka, *Polityka..., Soft power...*, s. 217.

³³ S. Çevik, *Turkish...*, s. 82.

³⁴ Miało to miejsce w 2001 roku, zob. A. Balaban, *The Impacts of Turkish TV Serials Broadcasted in Albania on Albanian and Turkish Relations*, „European Journal of Social Sciences Education and Research” 2015, vol. 2 (4), s. 474.

eksportu do 2018 r. wyniosła 500 milionów dolarów³⁵, a ponad 70 tureckich telenoweli do 2020 r. wyemitowano w 75 krajach³⁶. W Turcji produkuje się ponad 100 seriali rocznie. Spośród tych, które sprzedano za granicę ogromną popularność zyskały: *Binbir Gece* (w Polsce znane jako *Tysiąc i jedna noc*), *Gümüş*, *Ihlamlar Altında*, *Aşk-ı Memnu*, *Kurtlar Vadisi*, *Muhteşem Yüzyıl*³⁷. Szacuje się, że w 2014 r. tureckie telenowełe obejrzało 400 milionów widzów na świecie³⁸. Ich wpływ na międzynarodowy obraz Turcji Senem Çevik określa nawet mianem „dyplomacji oper mydlanych”³⁹.

W zwiększeniu produkcji filmowej znaczny udział ma państwo⁴⁰, które wpływa również na tematykę, a zatem także jakość i oglądalność seriali⁴¹. Jednak inwestycje i kontrola treści nie są jedynymi działaniami rządu wskazującymi na świadome, planowane wykorzystanie seriali jako instrumentu *soft power*. Z uwagi na zainteresowanie tureckimi produkcjami na Bałkanach, zauważalne od 2010 roku⁴², zamiast lektora zaczęto emitować seriale z napisami⁴³, przez co kontakt widzów z językiem tureckim stał się bardziej bezpośredni.

Jako że produkcje te docierają do większej grupy odbiorców, mają istotny udział w kształtowaniu pozytywnego wizerunku państwa. Seriale mają formułę opery mydlanej, „emocjonalne konsekwencje intrygi i zdrady zniewalają widzów, a rozpoznawalne nazwy, wartości kulturowe i wierzenia religijne wirują wokół dekadentkich willi z widokiem na Bosfor”⁴⁴ – widzom przekazywane są zatem łączące Turków i mieszkańców Półwyspu wartości i elementy kultury w atrakcyjnym „opakowaniu”.

³⁵ E. Eyupoğlu, *Türkiye dünyanın en büyük kültür endüstrileri arasında*, <https://www.zraporu.com/medya/turkiye-dunyanin-en-buyuk-kultur-endustrileri-arasinda/> [28.06.2024].

³⁶ F. Gündüz, *Sociological Foundations of Success of Turkish Tv Soap Operas in the Balkans*, „Propósitos Y Representaciones” 2020, vol. 8 (SPE2), <https://doi.org/10.20511/pyr2020.v8nSPE2.797> [28.06.2024].

³⁷ Produkowany w latach 2011–2014 serial *Muhteşem Yüzyıl*, czyli „Wspaniałe stulecie”, zdobył ogromną popularność także w Polsce, gdzie był emitowany w latach 2014–2016. Na fali tego sukcesu polskie stacje telewizyjne (np. TVP, Telewizja Puls) zaoferowały następne tureckie produkcje, np. *Grzech Fatmagiül*, *Tysiąc i jedna noc*, *Tylko z tobą*, *Królowa jednej nocy*, *Imperium miłości*, zob. A. Gąbka, *TVP stawia na tureckie telenowełe*, <https://www.wirtualnemedi.pl/arttykul/seriele-turcja-tvp-co-ogladac-ramowka-opinie-tych-tureckich-seriali-nie-obejrzysz-w-telewizji> [13.04.2023]; *„Tylko z tobą”. Ile odcinków ma nowa turecka telenowela?*, <https://www.telemagazyn.pl/arttykuly/tylko-z-toba-ile-odcinkow-ma-nowa-turecka-telenowela-wideo-zdjecia-49091.html> [14.04.2023].

³⁸ F. Donelli, *Persuading through Culture, Values, and Ideas: The Case of Turkey’s Cultural Diplomacy*, „Insight Turkey” 2019, vol. 3, <https://www.insightturkey.com/articles/persuading-through-culture-values-and-ideas-the-case-of-turkeys-cultural-diplomacy> [15.04.2023].

³⁹ S. Çevik, *Turkish...*, s. 78–103.

⁴⁰ F. Gündüz, *Sociological...*

⁴¹ K.B.E. Cetin, *The “Politicization” of Turkish Television Dramas*, „International Journal of Communication” 2014, vol. 8, s. 2464, 2474.

⁴² F. Gündüz, *Sociological...*

⁴³ D. Aliju, F. Cuka, A. Sulaj, *Türk dizileri Balkanlar’da Latin Amerika dizilerinin yerini aldı*, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/turk-dizileri-balkanlarda-latin-amerika-dizilerinin-yerini-aldi/1662085> [28.06.2024].

⁴⁴ R. Woźnica, *Soft power...*, s. 203.

Fenomen tureckich telenoweli tłumaczy się częściowo tęsknotą widzów za patriarchalnym modelem rodziny, który wydaje się martwy na Bałkanach, a wciąż żywy jeśli nie w Turcji, to przynajmniej w jej produkcjach filmowych. Socjolog Ratko Božović wskazuje, że widzowie identyfikują się z patriarchalnymi wartościami przedstawianymi w serialach i lubią odnajdywać w nich kulturowe i językowe podobieństwa. Utrzymuje, że telenowełe te nawiązują do tradycyjnie rozumianej moralności, która zanikła na Bałkanach. Z drugiej strony socjolog z Kosowa, Artan Muhaxhiri, przypisuje sukces temu, że seriale te nie wymagają od odbiorcy dużego wysiłku intelektualnego – zarówno dialogi, jak i bieg wydarzeń nie są skomplikowane: „historie są melodramatyczne, długie i naładowane emocjonalnie, co sprzyja nawiązaniu relacji widzów z bohaterami”⁴⁵. Z kolei Zafer Yörük oraz Pantelis Vatikiotis przyczyn ich popularności upatrują w bliskości kulturowej – więzach historycznych, religii i tradycjach⁴⁶. Senem Çevik wymienia także fizyczną atrakcyjność aktorek i aktorów oraz fakt, że telenowełe przedstawiają realne dla widzów trudności – np. problemy w związkach, przemoc w rodzinie, rywalizację między rodzeństwem, presję rówieśników⁴⁷. Widzowie identyfikują się zatem z dylematami postaci, przez co dochodzi do personifikacji Turcji. Na rzecz zwiększenia jej atrakcyjności działa także to, że seriale przedstawiają zamożne tureckie społeczeństwo, „a fabuła koncentruje się na życiu pozornie wybitnych rodzin”⁴⁸.

Celem budowy wspomnianego „historycznego mostu” tworzy się seriale i filmy o tematyce historycznej nawiązujące do osmańskiej przeszłości. Zdaniem Tomasza Lisa, od około 2009 r. „na Bałkanach trwa nieprzerwanie kulturalna ofensywa Turcji”⁴⁹. Do najpopularniejszych seriali historycznych w regionie należy *Muhteşem Yüzyıl* („Wspaniałe stulecie”)⁵⁰, przedstawiające Imperium Osmańskie czasów Sulejmana Wspaniałego, gdy państwo znajdowało się u szczytu potęgi. Jednakże fabuła telenoweli nie skupia się na wydarzeniach historycznych. Darko Brocic, dyrektor agencji AGB Nielsen, mówiąc ogólnie o serialach tureckich na Bałkanach zauważa, że „wątki romansowe odnoszą sukcesy, jako że odbiorcami telenoweli są w większości kobiety”⁵¹ – stąd także „tematy historyczne są przedstawiane bardziej jako opowieści z życia codziennego”⁵².

Według danych z 2013 r., najwięcej seriali tureckich oglądano w tym czasie w Bośni i Hercegowinie, Macedonii Północnej, Kosowie i Serbii. Badania pokazują,

⁴⁵ N. Cabric, D. Demoli, A. Hamzic, M. Nedelkovska, *Turks Bewitch The Balkans With Their Addictive Soaps*, <https://balkaninsight.com/2013/05/01/turks-bewitch-the-balkans-with-their-addictive-soaps/> [13.04.2023].

⁴⁶ P. Vatikiotis, Z. Yörük, *Soft Power or Illusion of Hegemony: The Case of the Turkish Soap Opera “Colonialism”*, „International Journal of Communication” 2013, vol. 7, s. 2368.

⁴⁷ S. Çevik, *Turkish...*, s. 87–88.

⁴⁸ R. Woźnica, *Soft power...*, s. 203.

⁴⁹ T.J. Lis, *Współczesna...*, s. 181.

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ N. Cabric, D. Demoli, A. Hamzic, M. Nedelkovska, *Turks...*

⁵² Tamże.

że najczęściej oglądanym serialem w Bośni i Hercegowinie było wówczas *Muhteşem Yüzyıl*. Natomiast w Macedonii Północnej 5 z 20 emitowanych tureckich seriali w styczniu 2013 r. znalazło się w czołówce 15 najpopularniejszych. Pierwsze miejsce zajęły dwie tureckie produkcje – *Öyle Bir Geçer Zaman Ki* oraz *Asi*. W grudniu 2012 r. seriale *Fatmagül'ün Suçu Ne?* i *Suç ve Ceza* zajęły wysokie miejsca w rankingach kosowskich. Najpopularniejszą telenowelą w Serbii w lutym 2012 r. okazało się *Yaprak Dökümü*⁵³. Do końca 2015 r. w Albanii wyemitowano około 10 seriali tureckich, m.in. *Muhteşem Yüzyıl*, *Fatmagül'ün Suçu Ne?*, *Kurtlar Vadisi*, *Aşk ve Ceza*, *Binbir Gece*, *Harem*⁵⁴. W Czarnogórze tureckie programy zastąpiły latynoamerykańskie, a ich popularność w 2019 r. wciąż rosła⁵⁵.

„Właściwie wy, Turcy, nie jesteście tacy jak myśleliśmy” – mówi śledzący perypetie bohaterów *Binbir Gece* młody Serb, odnosząc się do różnic dzielących Turków i mieszkańców Bośni i Hercegowiny⁵⁶. To tylko jeden z przykładów efektu, jaki na Bałkanach wywołują seriale eksportowane przez Ankarę. Turecka strategia odwoływania się do kultury masowej jest skuteczna dlatego, że powoduje oddolne, emocjonalne przyciąganie całych społeczeństw. Ponadto tureckie telenowele zaczęły zmieniać stereotypowe wyobrażenia o Turkach, których na Bałkanach zaczęto postrzegać jako społeczeństwo nowoczesne. Sprzyjają także turystyce i zwiększają popularność tureckich produktów⁵⁷. Emisja tureckich seriali za granicą przynosi zatem nie tylko korzyści finansowe⁵⁸, ale również wizerunkowe⁵⁹, jednak przeszkodę dla pełnego rozwoju tureckiej *soft power* na Bałkanach stanowi nieufność wobec Turcji i pamięć wielowiekowej osmańskiej okupacji Półwyspu⁶⁰.

Zakończenie

Dla tureckich decydentów seriale stanowią medium przypominające o wartościach wspólnych dla Turków i mieszkańców Bałkanów. Ze względu na prostotę przekazu docierają one do całych rzesz społeczeństwa i szerzą kulturę turecką, a także propagują wizerunek Turcji nowoczesnej, bogatej i dumnej ze swojej osmańskiej przeszłości.

Wzrastająca w ciągu 18 lat rządów AKP popularność tureckich produkcji na Półwyspie wskazuje, że są one w stanie na nowo wzbudzić zainteresowanie Turcją

⁵³ Tamże; *Yaprak Dökümü'ne Sirbistan'da büyük ilgi!*..., <https://www.sacitaslan.com/yaprak-dokumune-sirbistanda-buyuk-ilgi-haberi-70431> [14.04.2023] – jak podaje magazyn, aktorzy wcielający się w główne postacie odwiedzili nawet Belgrad, aby obejrzeć ostatni odcinek serialu razem z serbskimi fanami – aut.

⁵⁴ A. Balaban, *The Impacts...*, s. 473, 475.

⁵⁵ N. Ely, *Much-loved Soaps Polish Turkey's Image in Balkans*, <https://balkaninsight.com/2019/06/18/much-loved-soaps-polish-turkeys-image-in-balkans/> [15.04.2023].

⁵⁶ *11.04.2011*, https://www.calinos.com/haberler-detay-page06.html#.U3pJ6dJ_vCE [15.04.2023].

⁵⁷ F. Donelli, *Persuading...*

⁵⁸ P. Vatikiotis, Z. Yörük, *Soft...*, s. 2362.

⁵⁹ J. Wódka, *Polityka...*, s. 217–218.

⁶⁰ R. Woźnica, *Soft power...*, s. 204.

i udoskonalili postać stereotypowego Turka w oczach międzynarodowej opinii publicznej. Świadectwem tej popularności są wysokie pozycje zajmowane w rankingach oglądalności w państwach Bałkanów Zachodnich (telenowełe zasłynęły także w krajach, w których dotąd przeważała niechęć do Turcji, takich jak Serbia). Inną miarą sukcesu strategii *soft power* w postaci seriali jest przychód z ich sprzedaży oraz wzrost ruchu turystycznego. Ponadto wspomniany zabieg polegający na wyświetlaniu odcinków z napisami stał się zachętą dla części widzów, aby rozpocząć naukę języka tureckiego dla lepszego zrozumienia pojawiających się w nich wątków. Mieszkańcy Półwyspu w prywatnych rozmowach zaczęli nawet opowiadać o fabule oglądanych telenoweli, co jest oznaką emocjonalnej, silnej więzi wytworzonej między telewidzami a tureckimi produkcjami⁶¹. Przejawem zwiększonego zainteresowania turecką kulturą jest również rosnąca liczba mieszkańców krajów bałkańskich, którzy decydują się na studia w Turcji⁶².

Telenowełe w charakterze instrumentu *soft power* przyczyniły się do wzrostu wpływów państwa tureckiego na Bałkanach Zachodnich. Okrzyknięcie prezydenta Republiki „sultanem Erdoğanem” podczas jego wizyty w Novi Pazar⁶³ oraz wykonanie piosenki *Osman Ağa* po turecku przez Ivica Dačića (MSZ Serbii) na zorganizowanym wówczas bankiecie⁶⁴ wydają się najbardziej imponującymi przejawami skuteczności „miękkiej siły” w realizacji interesów polityki zagranicznej państwa. Programy telewizyjne wywołały bowiem swoisty renesans kultury tureckiej na Bałkanach i ożywiły tureckie wartości podzielane przez bałkańskie społeczności, czego efektem jest pozytywne postrzeganie Turcji przez ludność Bałkanów. To ocieplenie wizerunku tworzy atmosferę przyjaźni w relacjach międzypaństwowych, do czego dążą reprezentanci AKP⁶⁵, mając na uwadze budowę przestrzeni stabilności i bezpieczeństwa wokół państwa.

Bibliografia

Źródła pierwotne

- „Tylko z tobą”. Ile odcinków ma nowa turecka telenowela?, <https://www.telemagazyn.pl/artykuly/tylko-z-tobai-ile-odcinkow-ma-nowa-turecka-telenowela-wideo-zdjecia-49091.html> [14.04.2023].
 11.04.2011, https://www.calinos.com/haberler-detay-page06.html#U3pJ6dJ_vCE, [15.04.2023].
 2002 Genel Seçimleri Türkiye Geneli Illere Göre Oy Dağılım Tablosu, <http://arsiv.ntv.com.tr/modules/secim2007/secim2002/> [11.02.2023].

⁶¹ F. Çarkçı, *An Investigation Into How Contact and Turkish Tv Series Shape Serbs' Attitudes Toward Turks*, „Journal of Balkan Studies” 2024, vol. 4 (1), s. 60.

⁶² F. Gündüz, *Sociological...*

⁶³ S. Jojić, *Erdogan as an admired sultan or an instrument in political competition? Locals' perceptions of the Turkish presence in Serbian Sandžak*, Prague Security Studies Institute, Praga 2021, s. 9.

⁶⁴ RTS Sajt – Zvanični kanal, *Dačić pevao i Erdoganu*, YouTube, 10.10.2017, <https://www.youtube.com/watch?v=WP-Nt6H7G84> [05.05.2023].

⁶⁵ R. Woźnica, *Soft power...*, s. 198.

- Aliju D., Cuka F., Sulaj A., *Türk dizileri Balkanlar'da Latin Amerika dizilerinin yerini aldı*, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/turk-dizileri-balkanlarda-latin-amerika-dizilerinin-yerini-aldi/1662085> [28.06.2024].
- Balkany Zachodnie*, <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/balkany-zachodnie> [06.05.2023].
- Boztepe M., *Türkiye'den Arnavutluk ve Kuzey Makedonya'ya tıbbi yardım*, <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/turkiyeden-arnavutluk-ve-kuzey-makedonyaya-tibbi-yardim/1837512> [06.05.2023].
- Büyük H.F., *COVID-19: Balkans Once Again A 'Playground' For Foreign Powers*, <https://fenikspolitik.org/2020/05/28/covid-19-balkans-once-again-a-playground-for-foreign-powers/> [06.05.2023].
- Cabric N., Demoli D., Hamzic A., Nedelkovska M., *Turks Bewitch The Balkans With Their Addictive Soaps*, <https://balkaninsight.com/2013/05/01/turks-bewitch-the-balkans-with-their-addictive-soaps/> [13.04.2023].
- Ely N., *Much-loved Soaps Polish Turkey's Image in Balkans*, <https://balkaninsight.com/2019/06/18/much-loved-soaps-polish-turkeys-image-in-balkans/> [15.04.2023].
- Eyupoglu E., *Türkiye dünyanın en büyük kültür endüstrileri arasında*, <https://www.zraporu.com/medya/turkiye-dunyanin-en-buyuk-kultur-endustrileri-arasinda/> [28.06.2024].
- Gąbka A., *TVP stawia na tureckie telenowele*, <https://www.wirtualnemedial.pl/artukul/seriele-turcja-tvp-co-ogladac-ramowka-opinie-tych-tureckich-seriali-nie-obejrzysz-w-telewizji> [13.04.2023].
- Gerçekleştirilen Faaliyetler*, <https://avraysaislamsurasi.diyaret.gov.tr/TR/Content/Detail/4> [23.04.2023].
- Interview by Mr. Ahmet Davutoğlu published in AUC Cairo Review (Egypt) on 12 March 2012*, https://www.mfa.gov.tr/interview-by-mr_-ahmet-davuto%25C4%9Fflu-published-in-auc-cairo-review_-egypt_-on-12-march-2012.en.mfa [12.02.2023].
- Jojić S., *Erdogan as an admired sultan or an instrument in political competition? Locals' perceptions of the Turkish presence in Serbian Sandžak*, Praga 2021.
- Marszewski M., Strachota K., *Turcja u prognozy wojny z Syrią*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-02-13/turcja-u-progu-wojny-z-syria> [11.02.2023].
- RTS Sajt – Zvanični kanal, *Dačić pevao i Erdoganu*, YouTube, 10.10.2017, <https://www.youtube.com/watch?v=WP-Nt6H7G84> [05.05.2023].
- Sen motyla*, <https://www.imdb.com/title/tt2608224/> [15.04.2023].
- Son dakika açıklaması: Ahmet Davutoğlu AK Parti'den istifa etti!*, <https://www.haberturk.com/son-dakika-ahmet-davutoglu-ak-parti-den-istifa-etti-2521819> [06.05.2023].
- Türkiye Balkanlar'daki Osmanlı Yadigarı Eserlere Sahip Çıkıyor*, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/turkiye_balkanlar_daki_osmanli_yadigari_eserlere_sahip_cikiyor-33056 [03.05.2023].
- Türkiye'nin Balkanlara Uzanan Dost Eli: TİKA*, https://www.serdarcam.com.tr/blog/turkiyenin-balkanlara-uzanan-dost-eli-tika_14 [03.05.2023].
- 'Yaprak Dökümü'ne Sırbistan'da büyük ilgi!*, <https://www.sacitaslan.com/yaprak-dokumune-sirbistanda-buyuk- ilgi-haberi-70431> [14.04.2023].
- Yugoslavia and Successor States: Bosnia and Herzegovina, Croatia, Montenegro, North Macedonia, Serbia, Slovenia*, <https://www.un.org/en/about-us/member-states/yugoslavia> [07.06.2023].
- Yunus Emre Enstitüsü*, <https://www.yee.org.tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu> [13.11.2023].

Artykuły naukowe

- Adamczyk A., *Quo Vadis Turcja – koniec europejskiego kierunku w polityce zagranicznej Turcji?*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2017, vol. 11.
- Aydıntaşbaş A., *From myth to reality: How to understand Turkey's role in the Western Balkans*, https://ecfr.eu/publication/from_myth_to_reality_how_to_understand_turkeys_role_in_the_western_balkans/ [30.04.2023].
- Balaban A., *The Impacts of Turkish TV Serials Broadcasted in Albania on Albanian and Turkish Relations*, „European Journal of Social Sciences Education and Research” 2015, vol. 2 (4).
- Çarkçı F., *An Investigation Into How Contact and Turkish Tv Series Shape Serbs' Attitudes Toward Turks*, „Journal of Balkan Studies” 2024, vol. 4 (1).

- Çevik S., *Turkish Soap Opera Diplomacy: A Western Projection by a Muslim Source*, „Exchange: The Journal of Public Diplomacy” 2014, vol. 5(1).
- Donelli F., *Persuading through Culture, Values, and Ideas: The Case of Turkey’s Cultural Diplomacy*, „Insight Turkey” 2019, vol. 3, <https://www.insightturkey.com/articles/persuading-through-culture-values-and-ideas-the-case-of-turkeys-cultural-diplomacy> [15.04.2023].
- Gündüz F., *Sociological Foundations of Success of Turkish Tv Soap Operas in the Balkans*, „Propósitos Y Representaciones” 2020, vol. 8 (SPE2), <https://doi.org/10.20511/pyr2020.v8nSPE2.797> [28.06.2024].
- Güzeldere E.E., *Turkey’s Soft Power in the Balkans Reaching its Limits*, <https://www.eliamep.gr/en/publication/%CF%84%CE%B1-%CF%8C%CF%81%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%AE%CF%80%CE%B9%CE%B1%CF%82-%CE%B9%CF%83%CF%87%CF%8D%CE%BF%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CF%83/> [06.05.2023].
- Kalın İ., *Soft Power and Public Diplomacy in Turkey*, „Perceptions” 2011, vol. 3.
- Krzęcio D., *Identyfikacja soft power w polityce bezpieczeństwa RP*, „Przegląd Policyjny” 2023, vol. 1.
- Lis T.J., *Współczesna polityka Turcji wobec Balkanów Zachodnich*, „Fides, Ratio et Patria. Studia Toruńskie” 2020, vol. 13.
- Özkan M., *Turkey’s Religious Diplomacy*, „The Arab World Geographer” 2014, vol. 3.
- Smoleń K., *Soft power w polityce zagranicznej Turcji wobec regionu Bliskiego Wschodu*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia” 2011, vol. 1
- Vatikiotis P., Yörük Z., *Soft Power or Illusion of Hegemony: The Case of the Turkish Soap Opera “Colonialism”*, „International Journal of Communication” 2013, vol. 7.

Druki zwarte

- Davutoğlu A., *Stratejik Derinlik. Türkiye’nin Uluslararası Konumu*, İstanbul 2001, https://turuz.com/storage/Turkologi-2-2019/6261-Stratejik_Derinlik-Turkiyenin_Uluslararası_Konumu-Ahmed_Davudoglu-2001-534s.pdf [11.02.2023].
- Nye J.S., *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, New York 1990.
- Nye J.S., *Soft Power. Jak osiągnąć sukces w polityce światowej*, Warszawa 2007.
- Nye J.S., *Soft Power: The Means To Success In World Politics*, New York 2004.
- Wódka J., *Nowy wymiar tureckich aspiracji mocarstwowych. Soft power Turcji*, [w:] R. Bania, K. Zdulski (red.), *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe w regionie Bliskiego Wschodu i Północnej Afryki (MENA) u progu XXI wieku*, Łódź 2012.
- Wódka J., *Polityka zagraniczna średniej potęgi. Turcja jako studium przypadku*, Warszawa 2019.
- Woznica R., *Soft power w polityce Turcji wobec Balkanów*, [w:] D. Gibas-Krzak (red.), *Balkańska szachownica. Geopolityczne i geost strategiczne studia o Balkanach w XX i XXI wieku*, Toruń 2019.